

УДК 328.122(470+571)

В. Капелюшний, д-р іст. наук, проф.

КНУ ім. Тараса Шевченка, Київ,

В. Доморослий, канд. іст. наук, доц.

Уманського національного університету садівництва(УНУС), Умань

УКРАЇНСЬКІ ДЕПУТАТИ У І ДЕРЖАВНІЙ ДУМІ РОСІЇ: ВІД СТИХІЇ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ

У статті розглядаються проблеми створення української фракції у першому російському парламенті.

Ключові слова: громада, депутати, Дума, партія.

З перетворенням України на самостійну державу національне законодавство стало власною справою українського народу. В нових історичних умовах постала потреба у створенні джерела національного законодавства – парламенту, як основної пріоритетної сфери соціального, економічного, духовного та культурного розвитку суспільства.

На думку автора, дослідження діяльності української парламентської громади, у першій Державній Думі Росії та вивчення її досвіду, необхідне, як один з варіантів вирішення коматозного стану сучасного українського парламенту.

Активні процеси розбудови незалежної держави, зародження національного парламентаризму викликали значне зростання зацікавленості широких мас витоками своєї історії. Появляється і література з питань розвитку діяльності українців у вищих державних законодавчих органах.

Розпочинається вивчення даної проблеми з праць депутатів першої Думи від України Т. Локотя та М. Гредескула [1]. Поряд з детальним показом виборчої кампанії в Україні, роботи І Думи в цілому, автори, зокрема Т. Локоть, не розглянув, мабуть через царську цензуру, діяльність української фракції.

Радянська доба характеризується виходом досліджень Ф. Лося [2], І. Кураса [3], В. Сарбея [4], в яких охарактеризовано передвиборчу боротьбу, наведено дані про депутатський корпус з українських губерній, проаналізовано його соціальний склад, але робота громади оцінювалася негативно, через її спробу "відірвати Україну від Росії".

У період 1990-х рр. – початку ХХІ ст., розвиток української історіографії характеризується всебічним розширенням архівної джерельної бази, спробами відійти від стереотипів радянської історичної науки, методів політичного аналізу й соціального конструктивізму. При цьому тематика робіт стосується переважно парламентської діяльності депутатів від українських губерній і міст, їх політичного портрета, співробітництва з загальноросійськими фракціями щодо вирішення питань національно-культурного та соціально-економічного розвитку українських земель [5].

Значною подією у розкритті досліджуваної теми була конференція 29 вересня 2011 р., та вихід у світ, на її базі, наукового збірника, присвяченого 145-річчю від дня народження М. Грушевського. Автори статей виклали власний погляд на проблему історії розвитку парламентаризму на українських землях, а також роль Грушевського у цьому процесі [6].

На рубежі ХІХ-ХХ ст. українська національно-політична думка швидко зміцнювала свої позиції, знаходила дедалі твердіший соціальний ґрунт. З початком першої російської революції надії на вільний національний розвиток і національне самовизначення посилились. Певні сподівання покладалися на представницький орган, утворити який пообіцяв 18 лютого 1905 р. царський уряд. 6 серпня був обнародований маніфест про скликання законодавчої Думи. Але демократичні сили виступили з гаслом її бойкоту. Всеросійський жовтневий страйк примусив уряд Маніфестом 17 жовтня

проголосити ряд політичних свобод, серед них, надати Думі законодавчого статусу. Вибори до першої Державної Думи проходили з 26 березня по 20 квітня 1906. Сама ж І Дума складалася з 497 депутатів. 9 українських губерній послали до російського парламенту 102 депутати. За партійною належністю вони розподілялися таким чином: кадетів – 36, поміркованих – 6, демократичних реформаторів – 2, автономістів – 4, трудовиків – 28, соціал-демократів – 5, безпартійних – 13, партійна належність не встановлена – 8. [7, с. 379].

З початком роботи першої Державної Думи, частина українських депутатів приймає рішення створити парламентську організацію, для вирішення нагальних потреб українського суспільства. Утворити в Думі таку організацію було вирішено ще в Україні. Під час виборів багатьом депутатам, між ними І. Шрагу та В. Шемету, були дані накази створити окрему в Думі депутатську фракцію і боротися за відновлення прав українського народу. На жаль, ми не знайшли тексту цих наказів, але про них згадували в пресі тих часів [8].

Організаційними питаннями створення української парламентської громади займалася Українська радикально-демократична партія (УРДП). 1 травня 1906 р. відбувся її черговий з'їзд. Він прийняв інструкцію для послів-українців. До інструкції передусім увійшла коротка програма партії, а далі наказ про те, що депутати-українці повинні створити свій парламентський клуб, увійти в контакт з іншими демократичними, особливо національними групами і вести боротьбу в інтересах українського народу. Депутатам пропонувалося вимагати автономії України і давати звіт про свою діяльність перед виборцями і суспільством. Депутати ж, у свою чергу, мали право вимагати в справах і інтересах українського народу від українських організацій допомоги не тільки моральної, а й матеріальної.

Далі пропонувалося скласти статут української автономії, а для цього опублікувати і розповсюдити подібні попередні документи та звернутися до вчених як в Наддніпрянщині, так і в Галичині, щоб вони розпочали розробку нового проекту. Всі матеріали стосовно цієї справи повинні були надсилатися до Одеської громади [9].

Організацією парламентської фракції зайнялися ті депутати, які були членами УРДП: І. Шраг, В. Шемет, П. Чижевський, М. Онацький із допомогою свідомих українців – мешканців Петербургу. Вони ще в листопаді 1905, створили Політичний клуб для допомоги своїй Батьківщині. Його членами були: О. Лотоцький, О. Русов, С. Русова, П. Стебницький, В. Піснячевський. [10, с. 12]. 1 травня 1906 р., у Петербурзі, в приміщенні одного з районних бюро конституційно-демократичної партії відбулися перші установчі збори українського парламентського корпусу. Головою зборів було обрано І. Шрага, секретарем М. Біляшівського. Головуючий розпочав збори з пояснення мети заходу, яка в свою чергу зумовлювалась потребою зорганізувати окрему українську парламентську групу, так як це робили представники інших національностей. Головуючий на зборах І. Шраг зазначив, що депутати всіх народностей в І Державній Думі організуються в окремі групи, не вага-

ючись і не задумуючись над питанням про те, чи це потрібно. Це, на його думку, конче потрібно, тому що ніхто так не знає потреб свого люду, ніхто не стоятиме за його права так, як сам народ, його заступники. Тому-то й українці мусять обов'язково зорганізувати в Думі свою групу. "А якщо цього не станеться і заступники українського народу не обізвуться тепер за його права, то ніхто на нас, українців, і не зважатиме. Мовчати не можна. Той тільки досягне, хто голосно перед усім світом заявляє про себе, домагається своїх загальних прав" [11].

Першим узяв слово харківський депутат Ф. Іваницький, який піддав сумніву необхідність окремої фракції і автономного устрою для України. Він мотивував свій сумнів тим, що між Україною та Росією немає такої різниці, щоб доходити аж до автономного поділу, та й чи потрібна, за його словами, взагалі українська мова в школі та в суді. Відносно територіального поділу Ф.Іваницькому гідно відповів Я. Забілло: "У кожного народу, не тільки українського, нелегко визначити межі; те саме бачимо на межі Литви, Польщі й України. Та навіть коли візьмемо Петербурзьку губернію, то й тут, виходить, не можна визначити національні межі, бо великороси в ній межують з фінами, і де починаються одні, а де другі – сказати не можна" [12]. Велике враження на присутніх справила відповідь Ф. Іваницькому його колеги по конституційно-демократичній партії О. Свечина, який висловив національні думки, що не були зайвими не лише для селян, але й для окремих національно несвідомих інтелігентів з України: "Український народ має свій особливий дух, цілком інакше духовне життя, отже і серед інших національностей в державі мусить мати окреме місце, а його заступники повинні виразно стояти поруч з заступниками інших народів" [13]. Далі Ф. Іваницький висловив побоювання, що окрема група українських депутатів відбере силу в партії народної свободи. Знову йому заперечив О. Свечин, відмітивши, що група буде позапартійною і ніякої шкоди для інших партій, куди входитимуть члени української громади, не буде. Головуючий на зборах І. Шраг зазначив, що депутати всіх народностей в І Державній Думі організуються в окремі групи, не вагаючись і не задумуючись над питанням про те, чи це потрібно. Це, на його думку, конче потрібно, тому що ніхто так не знає потреб свого люду, ніхто не стоятиме за його права так, як сам народ, його заступники. Тому-то й українці мусять обов'язково зорганізувати в Думі свою групу. "А якщо цього не станеться і заступники українського народу не обізвуться тепер за його права, то ніхто на нас, українців, і не зважатиме. Мовчати не можна. Той тільки досягне, хто голосно перед усім світом заявляє про себе, домагається своїх загальних прав" [14].

Далі депутат С. Таран запропонував, щоб до групи входили лише ті депутати, які не належать ні до однієї з партій. Але проти цього виступили І. Шраг та П. Чижевський, зауваживши, що подібний крок лише стане на заваді українській справі. Їх підтримала більшість із присутніх, ухваливши, що членом української парламентської громади можуть бути всі бажаючі, незалежно від партійної належності [15].

На підтримку ідеї про створення групи виступили П. Чижевський, Д. Онацький, Д. Присецький, М. Біляшівський, В. Шемет, А. Грабовецький, А. Тесля [16].

Усі присутні, за винятком Ф. Іваницького, проголосували за створення Української Громади в І Державній Думі.

На цьому засіданні розглядалося питання і про керівні органи громади. Головою було обрано чернігівського депутата, адвоката і громадського діяча І. Шрага. До органу колегіального управління бюро фракції обрані

П. Чижевський, В. Шемет, Г. Зубченко, М. Онацький, І. Тарасенко, С. Таран, А. Грабовецький [17].

Громадськість українських земель з великими сподіваннями зустріла звістку про створення української парламентської фракції, члени якої отримували масу вітальних телеграм з різних куточків України: Києва, Чернігова, Полтави, Лубен, Катеринослава, Миколаєва, Кам'янця-Подільського та інших міст і сіл. У вітаннях на адресу українських депутатів виисловлювалася впевненість, що вони будуть послідовно боротися за автономію України, українізацію освіти й органів влади та вирішення аграрного питання. Телеграми зі словами підтримки та сподіваннями на братню допомогу з боку депутатів Державної Думи надійшли й від представників українських земель Австро-Угорської імперії. "Коли буде обстоювати за своїм, то й нам допоможе", – писали українські селяни з Галичини [18].

З метою допомоги парламентській громаді до Петербурга зі Львова приїздить М. Грушевський, який був добре обізнаний з досвідом діяльності українських депутатів в австрійському центральному парламенті ("рейхсраті") та крайових сеймах Галичини і Буковини. Він і став організатором та ідейним натхненником друкованого органу громади – часопису "Украинский вестник". Редактором журналу був М. Славинський, секретарем Д. Дорошенко. У роботі журналу брали участь кращі наукові сили України: М. Грушевський, Б. Грінченко, Д. Бодуен-де-Куртене, М. Туган-Барановський, Ф. Вовк, О. Лотоцький, С. Єфремов, І. Франко, В. Короленко, депутати І. Шраг, В. Шемет, Г. Зубченко, П. Чижевський.

Українська громада нараховувала в своїх рядах 44 чоловіки. Згідно з даними члена керівного органу – бюро фракції В. Шемета по губерніях громадівці розподілялися таким чином: Київська – 12, Полтавська – 10, Катеринославська – 4, Харківська – 4, міста Києва – 1. Прізвища і територіальну належність 4 депутатів йому встановити не вдалося. За соціальним складом група мала такий вигляд: селян – 19, робітників – 4, решта – 17 – земські діячі, вчені, адвокати, судді, вчителі [19]. Але він не дав поіменного списку депутатів, які входили до складу громади. Нам вдалося встановити прізвища 43 членів Громади. Згідно з даними автора по губерніях, її члени розподілялися в такому порядку: Бессарабська – 1, Волинська – 1, Київська – 11, Полтавська – 9, Подільська – 7, Харківська – 11, Катеринославська – 3. Соціальний склад мав такий вигляд: земські діячі, вчені, адвокати, судді, вчителі – 16, селяни – 13, робітники – 3, землевласники – 2. За партійною належністю громада мала такий вигляд: кадети – 18, трудовики – 10, безпартійні – 5, УДП – 2, НУП – 2, УРП – 1, прогресисти – 2, демократичні реформатори – 1, соціал-демократи – 1 [20].

За час своєї діяльності громада збиралася на свої засідання 6 разів. Питання, що виносилися на обговорення, були найрізноманітнішими: від національно-територіальної автономії України до погромів в Польщі. За цей час нею було підготовлено Декларацію про автономію України, законопроекти "Про мови", аграрні відносини, про сезонних сільськогосподарських робітників. Основні положення Декларації, яка лягла в основу Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р., не втрачають своєї актуальності й на сучасному етапі пострадянського періоду – про рівність всіх народів та непорушність існуючих кордонів, до розв'язання проблеми яких треба підходити не з історичних довідок, а із реалій сьогодення.

Під час обговорення аграрного питання депутати-громадівці виступали за те, що земля повинна належати тільки трудящим людям того краю, де вони проживають; конфіскація поміщицьких, церковних, монастир-

ських земель; землям в Україні мав давати лад тільки місцевий автономний уряд, в компетенцію якого входило видання законів про землю. Але, Декларацію про автономію та вирішити аграрне питання депутатам громадівцям вирішити не вдалося по причині розпуску Думи царем 9 липня 1906 р.

Успішніше розвивалися справи у плані вирішення політичних прав і свобод. 19 червня Дума, за активної участі членів української парламентської громади скасувала смертну кару. Також депутати намагалися притягнути до відповідальності уряд за погроми, заборону страйків сільськогосподарських робітників, але вони, так як і питання свободи зборів залишилися невирішеними через розпуск Думи за її революційні настрої.

Створення української парламентської громади продемонструвало, що українство, не зважаючи на царські зусилля не асимілювалося, а продовжувало жити й боротися за свої права.

Список використаних джерел

1. Локоть Т. Первая Дума / Статьи, заметки и впечатления бывшего члена Государственной Думы / Т. Локоть. – М.: Польза, 1906. – 365 с; Локоть Т. Политические партии и группы в Государственной Думе / Т. Локоть. – М.: Польза, 1907. – 317 с; Гредескул Н. Россия прежде и сегодня / Н. Гредескул. – М-Л, 1926. – 254 с.
2. Лось Ф. Е. Революция 1905-1907 гг. На Украине / Ф. Е. Лось. – К.: АН УРСР, 1955. – 402 с.
3. Курас І. Ф. Повчальний урок історії / ідейно-політичне банкрутство Української соціал-демократичної робітничої партії // І. Ф. Курас. – К.: Політична література, 1986. – 185 с.
4. Революційна боротьба трудящих України в 1905-1917 рр. – К.: Наукова думка, 1980. – 283 с.
5. Рябцев В.П., Ковальчук І. А. Непролетарські партії в революції 1905-1907 рр. / Історіографія питання// Наукові праці з питань політичної історії. – 1991. – Вип. 169. – С. 147-153; Шморгун П.М. Політичні

партії України на початку ХХ ст.: соціальний склад, чисельність, типологія / Наукові праці з питань політичної історії // П.М. Шморгун. – 1991. – Вип. 169. – С. 14-25; Левенець Ю.А. Ліворадикальні партії в Україні напередодні жовтневого перевороту / Український історичний журнал // Ю.А. Левенець. – 1992. – №3. – С. 23-31.

6. Український парламентаризм: проблеми історії та сучасної політичної практики (до 145-річчя від дня народження Михайла Грушевського) / Наукова конференція 29 вересня 2011 р. – К.: Український інститут національної пам'яті, 2012. – 456 с.

7. Лось Ф. Е. Революция 1905-1907 гг. На Украине / Ф. Е. Лось. – К.: АН УРСР, 1955. – 402 с.

8. Посол І. Шраг в гостині у Чернігівських українців / Громадська думка. – 1906. – 26 квітня.

9. З закордонної України / Діло. – 1906. – 3 травня.

10. Лотоцький О. Сторінки минулого / Праці Українського наукового інституту // О. Лотоцький. – Варшава, 1934. – 481 с.

11. Доманицький В. Петербурзькі вісті. Перші збори Українського Парламентського клубу / В. Доманицький// Громадська думка. – 1906. – 5 травня.

12. Там само.

13. Там само.

14. Там само.

15. Доманицький В. Петербурзькі вісті. Перші збори Українського Парламентського клубу / В. Доманицький// Громадська думка. – 1906. – 5 травня.

16. Там само.

17. Там само.

18. Телеграма української фракції / Український вестник. – 1906. – №2. – С. 135.

19. В. Шемет Українська парламентська фракція / В. Шемет/ Український вестник. – 1905. – №2. – С. 133 – 134.

20. Доманицький В. Петербурзькі вісті. Перші збори Українського Парламентського клубу / В. Доманицький// Громадська думка. – 1906. – 5 травня; В.П. Збори Української парламентської групи / П.В./ Громадська думка. – 1906. – 18 травня; В.П. Збори Української парламентської групи / П.В./ Громадська думка. – 1906. – 24 травня; В. Піснячевський. Збори української парламентської групи / Піснячевський В./ Громадська думка. – 1906. – 6 червня; В. Піснячевський. Збори української парламентської групи / Піснячевський В./ Громадська думка. – 1906. – 20 червня.

Надійшла до редколегії 20.06.13

В. Капельюшный, д-р ист. наук, проф.

КНУ ім. Тараса Шевченка, Київ,

В. Доморослий, канд. ист. наук, доц.

Уманського національного університету садівництва (УНУС), Умань

УКРАИНСКИЕ ДЕПУТАТЫ В I ГОСУДАРСТВЕННОЙ ДУМЕ РОССИИ: ОТ СТИХИИ К ОРГАНИЗАЦИИ

В статье рассматриваются проблемы создания украинской фракции в первом российском парламенте.

Ключевые слова: общество, депутаты, Дума, партия.

V. Kapeliushnyi, Doctor of History, Professor

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv,

V. Domoroslyi, Ph.D. (History), Associate Prof.

Uman' National University of Horticulture, Uman'

UKRAINIAN DEPUTIES IN THE FIRST RUSSIAN NATIONAL DUMA: FROM ELEMENTS TO THE ORGANIZATION

The article examines the problems of the forming of the first Ukrainian fraction in the first Russian parliament.

Key words: community, deputies, Duma, party.

УДК 94 (492): 75"15"

С. Ковбасюк, асп.
КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

ОБРАЗ БЛАЗНЯ В МИСТЕЦТВІ РЕНЕСАНСНИХ НІДЕРЛАНДІВ: МІЖ СОЦІАЛЬНОЮ РЕАЛЬНІСТЮ ТА ПОПУЛЯРНОЮ ОБРАЗНІСТЮ

В статті аналізуються особливості образу блазня в мистецтві Нідерландів епохи Ренесансу, а також взаємодія між соціальною реальністю та народно-сміховою образністю в процесі формування іконографії, властивої блазню.

Ключові слова: Північний Ренесанс, блазень, пародія, популярна культура, гуманізм.

Північне Відродження як культурний феномен вже не перше десятиліття звертає на себе увагу дослідників: вивченню його особливостей присвячена не одна наукова праця. Проте взаємодія популярної та елітарної культури в сфері творення нової, ренесансної образності ще не ставала предметом систематичного дослідження. Саме тому в даній статті ми зупинимося на питанні про співвідношення між уявленнями та візуаль-

ною культурою, а саме на генезі та еволюції чи не найпопулярнішого образу народно-сміхової культури – образу блазня, фігури, складної та амбівалентної.

До аналізу популярних практик та особливостей народної образності Нідерландів першої половини XVI ст. вже звертались такі відомі дослідники як Г. Вейт, В. С. Гібсон, Б. Йонгенелен, Б. Парсонс та Г. Плей. Так, в своїй монографії, присвяченій розвитку театру в ні-